

НАУКОВЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ І ДОСВІДУ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В.С.ІКОННИКОВА (1841-1923) В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Грищенко С.В.
здобуває

Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України, м. Київ

Постановка проблеми та аналіз досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні потребує більш детального вивчення попереднього досвіду роботи у вищій освіті ХІХ – початку ХХ століть. Одним з видатних науковців того часу був В.С.Іконников. На даному етапі наукові ідеї та досвід практичної діяльності вченого вивчені недостатньо, але й донині не втратили свого значення.

Найбільш повними публікаціями про В.С.Іконникова є роботи І.Войцехівської, В.Ульяновського. Зокрема, в роботах М.Дмитріско, Л.Добровольського, Р.Киревої, О.Куликової-Радзивіл, розглянуті деякі проблеми, наукові ідеї Володимира Іконникова.

Вивчення робіт П.Пирого, П.Проценко, В.Скарбея, В.Шувалова подає соціально-педагогічний та психологічний аспект вивчення історії в кінці ХІХ – початку ХХ століть.

Незважаючи на публікації з даної проблеми у вітчизняній літературі поки немає єдиного підходу та узагальненої роботи з наукового дослідження педагогічних ідей і досвіду практичної діяльності В.С.Іконникова (1841-1923) у вищих закладах освіти в кінці ХІХ – початку ХХ століть.

Мета статті є розкриття наукового узагальнення педагогічних ідей і досвіду практичної діяльності В.С.Іконникова (1841-1923) в кінці ХІХ – початку ХХ століть.

Вислід основного матеріалу. Своєю вступну лекцію в Київському університеті Іконников прочитав 12 вересня 1868 р., і з того часу він майже півстоліття не полишав своєї кафедри. Лекція – „Общий взгляд на развитие науки русской истории” продемонструвала ранній і превалюючий потяг Іконникова до історіографії та спроб її узагальнення як системи і досвіду осягнення та пояснення минулого. Розробка історіографічних проблем була продовжена у програмах лекцій професора (за 1868-1882 рр., 20 програм) [3].

Основним видом діяльності професора в університеті були лекції. До обрання на кафедру другого викладача (В. Б. Антоновича, 1870 р.) Іконников один викладав російську. Володимир Степанович за планом мав вести курс історії Московської держави та історії Росії «позднейшего времени» (до Олександра I включно), проте кілька років йому довелося також читати паралельний курс історії Південно-Західної Русі (переважно історії українських земель) [3, с.44]. Спеціальні курси Іконникова упродовж усієї його професорської діяльності стосувалися окремих проблем російської історії ХVІ – ХVІІІ ст.

Як лектор Іконников не мав особливої популярності бо його викладання було складніше й рівне, винятково наукове [3].

Іконников неодноразово виступав з публічними лекціями на користь бідних студентів та голодуючих із губерній Росії, уражених неврожаєм (зокрема Самарської). Тематика лекцій та їх ідеї були досить радикальними. На прикладі історичних фактів минулого вчений доводив необхідність рішучих змін у житті суспільства в цілому та окремих його прошарків (лекції «Петро I», 1872 р., «Російська жінка», 1874 р.). Подібний радикалізм напшовхнувся на протидію влади.

Улюбленими темами Іконникова були Росія часів Петра I і Катерини II та особисте життя й діяльність цих правителів [3]. Петрівська тематика також більше обговорюється Іконниковим у рецензіях та бібліографічних замітках.

У рукопису залишилися дві узагальнюючі праці «Петр Великий» наукового та популярного характеру [5, спр. 44, 120 арк.; спр. 637, 216 арк.].

Катерина II більше, ніж Петро I, привертала увагу Іконникова. Однією з причин тому - роковини (100-ліття від дня смерті), до яких він мав підготувати низку доповідей. Але спочатку в основі були університетські лекції. Планував видати чотири томи історії катерининської доби (листопад 1890-1900 рр.) [3].

Улюбленим жанром Іконникова були портрети історичних діячів. Це лише умовно можна віднести до біографістики, оскільки не всі створені ним «портрети» охоплюють повний біографічний цикл героя, деякі стосуються окремих подій, фактів, учинків особи, інші - дуже широкі і описують усю епоху. Проте неможливо не помітити, що історик полюбив особисті, а ще більше - особистості [3].

Як історик київського Університету Св. Володимира і редактор його часопису В. С. Іконников регулярно вів у останньому рубрику бібліографічних праць професорів університету і даних про особовий склад викладачів [5, 230].

Університет та університетська система Російської імперії загалом не задовольняли вимог і потреб ученого, однак як історик він фіксував факти офіційного й неофіційного життя alma Mater. Університет став для нього другою домівкою, а кафедра - і трибуною для апробації своїх ідей та праць і спонукою для систематичної підготовки лекцій, з яких «виростали» цілі курси, книги, статті, і можливість передачі своїх знань та досвіду молоді, і не останньою чергою, - місцем для оприлюднення своїх переконань, своєї «ідеології» [3, 5, 6].

Аналіз змісту й хронології лекційних матеріалів дає підстави дійти висновку, що тематика і жанр праць В. С. Іконникова значною мірою були пов'язані з безпосередніми потребами його викладацької роботи або «вишивали» з лекційних курсів. Відповідно до курсів, що їх він вів на кафедрі, історик науково розробляв давню і нову історію Росії, історіографію, історію і сучасний стан освіти, джерелознавство. Інші сфери зацікавленості В. С. Іконникова так чи інакше стосувалися названих напрямів, за якими написано також багато рецензій, відгуків, аналітичних оглядів праць інших авторів. Лекції В. С. Іконникова були комплексом прагматичного матеріалу з історії з численними нюансами, замальовками

подробностями, історіографічними та джерелознавчими оглядами. Отже, у творчості Іконнікова професор керував спрямуванням ученого. На той час іншої можливості й не було: лише в університетах творилася наука, і кожен професор розробляв ту її галузь, яку викладав з кафедри [1-6].

Зробивши огляд знакових суїто історичних праць В. С. Іконнікова, маємо відповісти на досить складне запитання про методологію та історіософічні погляди вченого. Для більшості дослідників його творчості відповідь проста: позитивіст, фактолог [3].

На жаль, така тенденція до сьогодні панує в історіографічних працях, і це спричиняє недооцінку аналітичних здібностей ученого. В. С. Іконніков із самого початку керувався ідеєю максималізму у виявленні всіх можливих артефактів минулого, він намагався зібрати максимум писемних джерел та іншого (етнографічного, зображального, речового) матеріалу з кожної конкретної проблеми, що, як він уважав, робило більш об'єктивними загальну реконструкцію подій і висновки, яких доходив дослідник.

Гадасмо, що саме ця обставина спричинила переважуюче ставлення до історика як до фактолога-позитивіста. Колеги підсвідомо шукали в працях Іконнікова нові факти в межах своїх інтересів. Аналітичні авторські тексти ніби «пропускалися»; окрім того, вони губилися в значному обсязі фактажу. І ще одне: всі, хто оцінював творчість Іконнікова, базували свої висновки на «Опытъ русской историографии» - колосальному фактологічному довіднику. Теоретична студія Іконнікова, як і його важливі загально-методологічні тексти щодо різних видів джерел, істували ніби «самі по собі», тобто в теорії він розвивав важливі й цікаві думки, але «на практиці» у своїх власних історичних викладах ними ніби не послуговувався, втоплюючи все у масі фактажу та бібліографії [3].

Створюється враження, ніби історик добре знає, як потрібно творити історичні праці, але творить їх інакше, за «спрощеним» фактографічно-описовим зразком. Однак це враження справді недійсне. Основна ідея Іконнікова щодо історичних студій - їхня об'єктивність [3].

С. Ф. Платонов писав, що Іконніков запозичив свій девіз «ne quid falsi historia dicat» («ніхто не повинен фальшувати історію») від Шлецера [3].

Цікаве порівняння творчих манер Іконнікова і його видатних сучасників зробила Р. О. Киреева: В. О. Ключевський «мислив образами», О. С. Лапко-Данилевський відрізнявся «строгістю формулювань», П. М. Милпокову властива «категоричність суджень», а у В. С. Іконнікова - «якась розпливчастість у манері викладу» [3].

Питання про роль особи історика у «творенні» історії (як картини минулого) дуже цікавило В. С. Іконнікова. Він був переконаний, що самого історика творить суспільство, тому стабільність і нормальний клімат у суспільстві є запорукою творчого піднесення історичної науки, й навпаки. Історик найближче стоїть до суспільних подій і суспільства загалом, а тому підпадає під його вплив. Вивчення ж Іконніковим конкретних біографій і творчості окремих істориків показувало, що в Росії історик від початку був

поставлений у залежність від держави й уряд спрямовував. Досвід істориків минулого на полі вивчення російської історії для Іконникова був важливим не лише як наукова проблема, а й як можливість певної професійної самоідентифікації, а отже, важливим персонально для нього. Індивідуалізація історичної науки стала його пристрастю трохи пізніше [3].

На ниву історіографічних досліджень Іконников ступив у період «історіографічного затишшя», коли цей напрям після статей С. М. Соловйова ніхто серйозно не досліджував [3]. Однак тематичні історіографічні екскурси з'являються вже в студентських роботах історика про літопис Нестора (1862 р.) та в «Русской летописи как предмете научной обработки» [3, 5].

Суто історіографічними роботами є вступні лекції вченого у двох університетах [3]. Лекція в Університеті Св. Володимира мала більш персоніфікований характер [3].

Вочевидь, можна погодитися з оцінкою Р. О. Киреевої, що вже першими лекціями Іконников виступає як історіограф-професіонал [3].

«Історіографічною загадкою» є праця Іконникова, про котру викінчену автор звітував історико-філологічному факультетові в жовтні 1871 р., – «Обзор теорий и систем в науке русской истории» [3].

Висновки та подальші розвідки. Розуміння завдань історії, як нечасто тоді взагалі зустрічалося в російських університетах і літературі, мало важливе значення у становленні історичної освіти і науки в університеті Св. Володимира. Сучасники відзначали надзвичайну пам'ять і об'єктивність його проникливого розуму. Іконников читав всесвітню історію об'єктивно і неупереджено. Таким чином, наукове узагальнення педагогічних ідей і досвіду практичної діяльності В.С.Іконникова (1841-1923) в кінці XIX – початку XX століть складається в основному викладацької роботи в закладах вищої освіти України, його наукових праць.

Резюме. Досвід практичної діяльності В.С.Іконникова (1841-1923) складається впровадження його науково-педагогічних ідей у викладацьку роботу в закладах вищої освіти України в кінці XIX – початку XX століть.

Резюме. Опыт практической деятельности В.С.Иконникова (1841-1923) состоит в внедрении его научно-педагогических идей в преподавательскую работу в высшей школе Украины в конце XIX – начале XX столетий.

Summary. Experience of practical activity V.С.Ikonnikova (1841-1923) consists of inculcation of his scientifically pedagogical ideas in the teaching work at the high school of Ukraine at the end of XIX – origin of XX centuries.

Література

1. Войцехівська І.Н. Нестор вітчизняного джерелознавства. / До 160-річчя від дня народження В.С.Іконникова (1841-1923) // Пам'ять століть. – 2001. – №4. – С. 88-96.
2. Войцехівська І.Н. Академік Володимир Іконников: Життєпис та бібліографія / Українська держава. НДІ архівної справи та джерелознавства, Історичне товариство Нестора-літописця. К., 1998. – 130 с. (Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. Вид. 2).
3. Іконников Володимир. Історичні портрети / Упорядн. В.Ульяновського. К. Львів. 2004. – 428 с.
4. ІРНБУ. Фонд III – Листування. Спр. 59691, арк. 478; Спр. 51561, арк. 2.
5. ІРНБУ. Фонд 46 – Особовий фонд В.С.Іконникова. Спр. 5; 6; 18; 24; 31; 73; 75;
6. Тарасенко О. Історична освіта в Київському університеті (до 160-річчя від дня заснування) // Історія України. – 1995. – №39. – С. 5-6; №41. – С. 5-8; №42. – С. 2-5.

Подано до редакції 10.04.2009